

зводить до значних соціально-політичних конфліктів, порушення прав людини, закріплених у Конституції України.

Ключові слова: захист, держава, людина, конституція, конфлікт, безпека.

Антонов В. А. Обеспечение безопасности человека как важная составляющая в развитии Украинского государства в контексте современных реалий

В статье указывается, что практика сегодняшнего дня глубоко убеждает в неэффективности деятельности украинского государства в отношении разрешения социально-экономических проблем граждан, что нередко приводит к значительным социально-политическим конфликтам, нарушениям прав человека, закреплённых в Конституции Украины.

Ключевые слова: защита, государство, человек, конституция, конфликт, безопасность.

Antonov V. Human security as an important component in the development of the Ukrainian state in the context of contemporary realities

The author states that the contemporary practice deeply proves the inefficiency of the Ukraine state activity in solving social and economic problems its citizens, which is often leads to significant social and political conflicts, violation of human rights proclaimed by the Constitution of Ukraine.

Key words: defense, state, citizen, constitution, conflict, security.

УДК 340.12

*Олег Леонідович Богініч,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

МІФОЛОГЕМИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ТА РЕАЛІЇ ПРАВОВОГО ЖИТТЯ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Останні події в Україні, пов'язані з протистоянням влади та суспільства, що призвели до загибелі людей, наочно підтвердили кризу правової системи України, яка виявилася неспроможною гарантувати та забезпечити основне природне право людини — право на життя. Цьому сприяли низка чинників.

Серед перших — головних на думку автора — слід назвати ідеалізацію права, неврахування антропологічної його складової. Людство протягом століть рухалося від права сили до сили права, але перше має природний характер, а тому потужну дію, яку треба враховувати при побудові правової політики будь-якої держави. Українська держава проігнорувала наявність такого важливого чинника, а тому опинилася у закономірному програві, точніше — програто суспільство, оскільки всі негативні наслідки такої недалекогоглядної політики лягли на плечі громадян. Натомість державні чиновники, принаймні вищі посадові особи, неабияк від цього виграли.

Про право сили в наукових дослідженнях за часів незалежності України практично не йшлося. Міфологеми, які пізніше не без участі окремих науковців та політиків стали ідеологемами,

серед яких «розбудова держави», «демократія — влада народу», «судова влада — осереддя справедливості», спотворили правову свідомість переважної більшості громадян України.

Однак про право сили взагалі та його дію на правові та державні інститути України зокрема йшлося у деяких публікаціях [1, с. 2; 2, с. 12–15]. У них зазначалося, що останнє — генетично первинна форма права у державно-організованих суспільствах, яке захищало, насамперед, інтереси правлячих соціальних груп. Після буржуазних революцій право сили змінило право формальної рівності, але завдяки наявності природного механізму свого відтворення воно потенційно спроможне впливати на суспільні відносини. Наприклад, зазначене актуальне для ситуацій, де один із контрагентів демонструє свою слабкість, інший — носій права сили — схильний до його застосування.

В умовах України зазначеним правом скористалися державні чиновники відносно своїх співгромадян. Так, за відсутності громадянського суспільства держава, яка уособлює таку силу, в особі своїх посадовців почала зловживати своїми повноваженнями, масово порушувати права громадян.

Більш докладно дію права сили характеризує антропологічна теорія права, яка пов'язує його генезис із природою людини. Саме остання спонукає окремих представників *homo sapiens* володорювати, нав'язувати свою волю іншим як загальнообов'язкову. Так, протягом майже 14 століть фізично, розумово, економічно спроможні індивіди відкрито здійснювали своє панування над більшістю, у якої були відсутні такі якості. Зміна права сили, як зазначалося вище, на право формальної рівності не усунуло природних переваг зазначених вище осіб, які почали їх реалізовувати у завуальованій формі (політичного, економічного, організаційного панування тощо).

Опис спонукальних мотивів такої поведінки домінуючих індивідів можна знайти у працях філософів. Так, зокрема, на думку Е. Фрома, існують два види людських характерів та відповідних моделей поведінки: плідна та неплідна [3, с. 55]. Перша відповідає потребі «бути», друга — потребі «мати». Якщо для першої характерний акцент на бутті, його глибинних вимірах, то для другої — акцент на орієнтації у світі буденності, неосвітленому ідеалами повноцінного саморозкриття людського єства. До першої орієнтації належать такі її різновиди, як продуктивність і глибинне осягнення світу, здійснюване за допомогою розуму та любові. Отже, продуктивні орієнтації охоплюють творчу діяльність, любов та розумність як здатність не спотворювати і не фальсифікувати речі, людей, себе.

Відповідно, непродуктивна орієнтація — рецептивна (прагнення якомога більше взяти у речевому плані і лише у разі виконання цього завдання вважати задовільним стан власної душі), експлуататорська (прагнення одержати те саме, але вже за допомогою сили та хитрощів, причому психологічно тут панують підозрілість і цинізм, заздрість і ревності), корислива, або ж зажерлива (прагнення замкнутися у світі вже надбаного, мінімум віддавати, а максимум привласнювати, при цьому усі людські цінності, серед яких і любов, оцінюються через володіння), ринкова (прагнення досягнути економічного успіху через знеособлені форми поверхових, суто рольових зв'язків, що зумовлено, відповідно, байдужістю до інших, а відтак і до себе) [4, с. 58–59].

Таким чином, очевидно, що право сили існувало та існує і це не атавізм правової системи, воно відтворюється егоїстичною природою окремих представників людства, на жаль, найбільш активних і мобільних у порівнянні з іншими в досягненні своїх цілей. І тому вони не цураються ніяких засобів для задоволення власних інтересів. Зокрема, в Україні — особливо за часів президенства В. Януковича — такі особи зробили з держави бізнес, ставши на шлях незаконного збагачення, використовуючи наближеність до адміністративного ресурсу, обкрадаючи при цьому своїх співгромадян.

У зв'язку з цим потребує перегляду діяльність всього державного апарату за цей період. Зокрема, необхідно переглянути всі законодавчі рішення Парламенту. Наприклад, прийма-

лися закони, які обмежували конституційні права громадян. Так, Конституцією України громадянам України надається право на касаційне оскарження судових рішень. У 2011 р. були внесені зміни в Кодекс адміністративного судочинства України, які фактично скасували це право громадян. І таких прикладів законодавчої сваволі багато.

Необхідно провести також аудит діяльності Кабінету Міністрів України, міністерств, відомств, державних адміністрацій за цей період, оскільки корупція в їх роботі набула тотального характеру.

Системними стали випадки винесення судами неправосудних рішень. Для їх перегляду необхідно створити комісії з юристів-науковців та практиків, які б проаналізували найбільш одіозні судові справи з погляду дотримання принципів верховенства права.

Наступним негативним чинником, який сприяв порушенню прав громадян, була ідеологема «розбудова держави», яка вправно була прищеплена політиками-ідеалістами суспільній, у тому числі правовій свідомості у ролі головної мети розвитку країни. При цьому останні не побачили, що держава — це передусім інституції, які репрезентовані певними посадовими особами — президентом, міністрами, депутатами, тобто чиновниками. І вони відповідно до цієї ідеології «розбудували» своє життя. З нещодавніх відеорепортажів громадськість побачила як живуть високопосадовці. Натомість рівень життя пересічного українця теж добре відомий. Чиновники, мабуть, дуже подякували політикам-романтикам 90-х років за цю ідею, реалізація якої дозволила їм нечувано збагатитись.

У зв'язку з цим держава потребує своєї десакралізації. Держава є лише службовим інструментом у руках суспільства для задоволення його потреб, вона надає останньому сервісні послуги. Тому треба розбудовувати не державу, як це робилося 20 років, а країну, її громадян (інвестиції у сферу освіти, охорони здоров'я, соціальне забезпечення тощо). Протилежне, як відомо, призвело до депопуляції українського народу (населення зменшилося на 6 млн), а тому підлягають перегляду пенсійна та медична реформи як такі, що порушують природні права громадян на життя та здоров'я.

Порушенню прав громадян також сприяла реалізація ідеологеми «демократія — влада народу», яка без врахування конкретних умов країн із перехідною економікою, до якої, зокрема, належить Україна, призвела до порушення тих самих прав, захищати які вона покликана. Ще з часів К. Маркса відомо, що політично незалежними можуть бути тільки економічно незалежні індивіди, тобто середній клас, який в Україні до цього часу ще не сформований (тим більше його не було у 90-х роках). А тому традиційні для західних країн механізми контролю за владою з боку суспільства шляхом виборів до органів держави раз на 4 або 5 років не спрацювали в країні, де був відсутній той самий середній клас. Держава вийшла з-під контролю суспільства та почала в особі своїх посадовців зловживати власними повноваженнями. Впливає незаперечний висновок, що потрібні нові інституційні механізми здійснення контролю за владою в перехідних країнах.

До останніх, зокрема, можуть належати формування паралельної до державних органів системи постійно діючого контролю за діяльністю останніх з боку громадянського суспільства. Такою структурою можуть виступати, наприклад, місцеві осередки Всеукраїнського громадського об'єднання «Майдан», які на регулярній основі будуть здійснювати моніторинг діяльності державних органів на предмет виконання своїх обов'язків. У випадку порушення прав громадян такі місцеві осередки повинні виступити ініціаторами проведення дострокових виборів або відкликання посадових осіб, дії яких порушують права громадян.

Для посилення контролю за діяльністю органів держави можна запропонувати також введення щорічного звітування вищих посадових осіб держави (президента, депутатів, інших осіб, що обираються громадою) щодо виконання своїх обов'язків. У випадку негативної оцінки з боку громадськості такі посадові особи повинні піти у відставку (у випадку скоєння правопорушень — притягатися до відповідальності). Слід розглядати порушення передвиборчої

програми ними як шахрайство, що повинно мати своїм наслідком настання для останніх юридичної відповідальності. Для підвищення відповідальності посадових осіб можливим є укладення контракту між ними та громадянським суспільством на виконання державних функцій, встановлення їм заробітної плати роботодавцем, яким є суспільство.

Не менш негативною за своїми наслідками до дотримання прав громадян виявилася реалізація міфологеми та ідеологеми «судова влада — осереддя справедливості». Знову ж таки, некритичне сприйняття західних стандартів організації політико-правового життя, зокрема у галузі судової влади, призвели до масового, а за останні часи — тотального порушення прав громадян. У діяльності судової гілки влади найбільш виразно виявилася недосконалість державно-правового механізму України, коли зі знаряддя правосуддя суди перетворилися в інструмент перерозподілу власності, незаконного збагачення окремих суддів, внаслідок чого суд став механізмом продукування неправда, набув рис своєї протилежності — сваволі. І найнебезпечнішим у цій ситуації є те, що все це відбувається під маскою захисту інтересів осіб, які звернулися до суду за захистом своїх прав. Інакше кажучи, люди (у термінах авторів ідеї поділу влад), які у свій час об'єдналися у державний союз з метою усунення сваволі, що існувала у природному стані, знову стикнулися з її проявами, але вже у державно-організованому суспільстві.

Причинами такого кризового становища судової гілки влади стало усунення народу від здійснення правосуддя взагалі та відсутність контролю суспільства за формуванням суддівського корпусу зокрема.

Що стосується першого — то це відсутність у судовому механізмі повноцінного судового інституту присяжних, які б могли здійснювати правосуддя на рівних засадах із професійними суддями (наявність такого інституту в сучасному кримінальному процесі має обмежений характер). І взагалі, на підставі конституційного принципу першооснови народу як джерела влади, суд присяжних повинен діяти в судах адміністративної та кримінальної юрисдикції, де сторонами спору виступають держава та громадянин.

Аналогічними є підстави формування суддівського корпусу. Видається, що суддів місцевих судів повинна обирати громада, на території якої здійснюють правосуддя ті чи інші судді. Що стосується суддів другої та третьої інстанцій, то на ці посади слід обирати суддів з урахуванням думки професійних кіл адвокатів та інших юристів-практиків, які б могли запобігти отримання посад професійних суддів особами, що порушували під час судочинства присягу судді і виносили неправосудні рішення. Наприклад, подібні функції у США виконує Американська спілка адвокатів.

Узагальнюючи все наведене вище, можна зробити висновок, що міфологізація правової свідомості має негативний характер для юридичної практики, а отже, і для всього суспільства, оскільки єдиним її споживачем є громадяни країни, де здійснюють свою діяльність юристи. А тому юристи-науковці повинні відмовлятися від застосування застарілих ідеологічних і наукових штампів, враховувати реалії правового життя, стан правосвідомості громадян. Зазначене також є справедливим і для випадків, коли відбувається некритичне запозичення окремих правових інститутів інших правових систем, що сформувалися та діють у відмінних історичних та соціально-політичних умовах. Разом з тим ті правові інститути західних демократій, які адекватні стану суспільних відносин в Україні, підлягають імплементації у її правову систему як такі, що витримали перевірку часом і будуть корисними для її розвитку на засадах верховенства права.

Список використаних джерел

1. *Богиніч О. Л.* Генеза права як права сили / О. Л. Богиніч // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. — К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. — Вип. 46. — С. 3—9.
2. *Богинич О. Л.* Воздействие права силы на реализацию конституционных принципов свободы, равенства и достоинства личности в современной Украине / О. Л. Богинич // Право в современ-

- ном мире: 20 лет Конституции РФ : материалы Междунар. науч.-практ. конф. — Екатеринбург, 2013. — С. 12–15.
3. *Фромм Э.* Человек для себя / Э. Фромм. — Минск : Астрэль. 1992. — 320 с.
 4. *Грані людського буття: позитивні та негативні виміри антропо-культурного* : монографія / кол. авторів ; відп. ред. Є. І. Андрос. — К. : Наукова думка, 2010. — 349 с.
 5. *Дія права: інтегративний аспект* : монографія / кол. авторів ; відп. ред. Н. М. Оніщенко. — К. : Юридична думка, 2010. — 360 с.
 6. *Оніщенко Н. М.* Монізм у праві в контексті сучасного праворозуміння / Н. М. Оніщенко // *Держава і право* : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. — К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. — Вип. 47. — С. 3–9.

Богиніч О. Л. Міфологеми правової свідомості та реалії правового життя: досвід України

У статті досліджується міфологеми правової свідомості громадян України та їх роль у формуванні правової практики. Зокрема, йдеться про такі міфологеми, як «розбудова держави», «демократія — влада народу», «судова влада — осереддя справедливості». Розглядаються причини негативних наслідків реалізації цих міфологем у суспільному житті взагалі та юридичній практиці зокрема. Пропонуються заходи із деміфологізації правової свідомості, розбудови конкретних державно-правових механізмів, покликаних забезпечити реальну дію в Україні конституційних принципів народовладдя, верховенства права та справедливого судочинства.

Ключові слова: міфологеми та ідеологеми правової свідомості, правова та юридична практика, державно-правовий механізм.

Богинич О. Л. Мифологеми правового сознания и реалии правовой жизни: опыт Украины

В статье исследуются мифологеми правового сознания граждан Украины и их роль в формировании правовой практики. В частности, речь идет о таких мифологемах, как «построение государства», «демократия — власть народа», «судебная власть — средоточие справедливости». Рассматриваются причины негативных последствий реализации этих мифологем в общественной жизни вообще и юридической практике в частности. Предлагаются меры по демифологизации правового сознания, развитию конкретных государственно-правовых механизмов, призванных обеспечить реальное действие в Украине конституционных принципов народовластия, верховенства права и справедливого судопроизводства.

Ключевые слова: мифологеми и идеологеми правового сознания, правовая и юридическая практика, государственно-правовой механизм.

Boginich O. Mythologies of legal consciousness and realities of legal life: experience of Ukraine

The article examines the mythologies of legal consciousness of citizens of Ukraine and their role in forming of legal practice. In particular, we are talking about such mythologies as «building state» or «state development», «democracy is power of people», «the judiciary is key of justice».

Studying the mythologeme «state development» determined its negative effect on forming of civil society in Ukraine. Analysis of mythologeme «democracy is the power of people» made us come to the conclusion that its implementation in transitional societies without installation of additional mechanisms of control of the society over the power leads to the violation of human rights. Similar conclusions were made in respect of the mythologeme «judicial power is the key of justice». It is noted that to overcome the crisis of the judicial branch of power in Ukraine it is necessary to introduce new mechanisms for ensuring the constitutional principles of democracy in the activities of these bodies.

The reasons of the negative consequences of the realization of these mythologemes in public life in general and of the practice of law in particular were summarized in this work. According to this the main attention is paid to the analysis of validity of the principle of the right of power in public relations. The main emphasize is on the lack of proper attention by the scientific society to the research of these issues. Meanwhile, ignoring this principle leads to systematic violations of the rights of citizens.

The reasons of negative consequences of the implementation of these mythologies in public life in general and the practice of law in particular are being examined. Measures of demythologizes of legal consciousness and development of specific state are being proposed to ensure legal mechanisms of real action of the constitutional principles of democracy, rule of law and fair trial in Ukraine.

Key words: mythologies of legal consciousness, law practice, legal mechanisms.

УДК 342.1

Тарас Орестович Бойко,
здобувач кафедри теорії та філософії права
ІНПП НУ «Львівська політехніка»

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ Д. ДОНЦОВА: ПРАВО НА САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІЇ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ

Правосуб'єктність у міжнародному праві протягом останнього сторіччя зазнала багатьох змін. Причинами цього передусім були державотворчі процеси, які відбувалися у межах націй, а не імперій, як це було до ХХ ст., популяризація політики деколонізації та поділ сфер впливу і фактичних кордонів за результатами світових війн.

У науці та практиці міжнародного права досі немає загальноприйнятого визначення народу (нації) як суб'єкта права на самовизначення і, відповідно, не має єдиної думки у тому, чи зникає правосуб'єктність нації після створення незалежної держави. Відсутні єдині критерії у визнанні сторін, які борються за незалежність, що призводить до політичних маніпуляцій на міжнародній арені. Міжнародно-правове визнання недержавних і протодержавних суб'єктів, що постали у новому світі через практичне завершення створення держав на місці колоніальних володінь та переходу до сепаратистських настроїв у середині федеративних держав, як правило, стикається з гострим несприйняттям у зв'язку із відсутністю аргументованого обґрунтування саме прав таких рухів.

Першій і Другій світовим війнам деякі нації завдячують утворенням власних незалежних держав, адже це право вони отримали вперше за багато сторіч. Проте не всі інтереси поневолених народів були задоволені в процесі укладення міжнародних договорів за наслідками воєн. На той час багато націй залишилися на узбіччі великої геополітичної гри та, незважаючи на свій бездержавний статус, вимагали участі у міжнародно-правовому житті.

Однією з таких націй була українська, яка ще на Ризькій мирній конференції вимагала прийняття її умови щодо незалежності ЗУНР, і яка в майбутньому, зокрема через неофіційний статус делегації, була проігнорована. Хоча, за позицією окремих вітчизняних учених (В. Корецький, В. Василенко), якщо вважати радянський уряд України ще з 1917 р. повноправним учасником на міжнародній арені, то і уряд ЗУНР мав би володіти аналогічною правосуб'єктністю з огляду на ідентичність умов існування з радянським урядом України станом на цей час.

Не виняток такі випадки і у ХХІ ст., зокрема, пов'язані із встановленням права на самовизначення окремих адміністративних одиниць незалежних держав, що через слабе міжнародне регулювання дає можливість для маніпуляцій в інтересах окремих країн. Це ми нині можемо спостерігати у ситуації з Кримом та вже понад 20 років із Придністров'ям — територіями, до яких безпосередній стосунок має Україна.

Існує достатньо велика кількість досліджень щодо різних аспектів права на самовизначення. Основи правового статусу самовизначення у міжнародному праві досліджували А. Касезе, Д. Фрей, О. Каммініч, Д. Мурсвік, К. Томушат, Л. Бучхейт, С. Оетер.

Ким є народ, якому належить це право, у своїх працях розглядали Р. Дженінгс, А. Уотс, Р. Козеллек, Дж. Фісч. Характеристику суб'єктів права на самовизначення, визначення процедурних аспектів здійснення цього права та інші особливості вивчали Я. Броунлі, Я. Кастанеди, Дж. Фавсет, Н. Фейнберг, Л. Гудрич, Е. Хамбро, А. Шимонс, Б. Хелперн, Х. Джонсон,